

Motion till riksdagen 2021/22:4582

av **Camilla Waltersson Grönvall m.fl. (M, L, SD)**

med anledning av prop. 2021/22:178 Barnets bästa när vård enligt LVU upphör – lex lilla hjärtat

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att socialnämnden ska följa upp återplacerade barn och ungas situation under en längre tidsperiod, minst 12 månader, och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att införa ett lagstadgat krav på obligatoriska drogtester av förälder eller vårdnadshavare inför umgänge och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att införa ett lagstadgat krav på obligatoriska drogtester av förälder eller vårdnadshavare i samband med vårdens upphörande och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att stärka kompetensen vid domstolarna i fråga om den aktuella lagstiftningen och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om dokumentation av varje placering av barn och unga och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att skriftlig uppföljning av placering i familjehem respektive jourhem ska vara obligatorisk och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att genomföra en bred översyn av regelverket gällande vårdnadsöverflyttning och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att det bör införas en ordning som innebär att frågan om adoption aktualiseras av socialnämnden efter att ett barn varit placerat i ett och samma familjehem under viss tid, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.

9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om vikten av att skyndsamt ta vidare experternas synpunkter på förslagen i utredningen Barnets bästa vid fortsatt vård enligt LVU (dnr 1416-2021/22) och tillkännager detta för regeringen.
10. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att vårdens upphörande ska prövas i två steg och tillkännager detta för regeringen.
11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att säkerställa en ny grund för fortsatt vård enligt LVU och tillkännager detta för regeringen.
12. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att socialnämnden ska fatta ett särskilt beslut om den finner att grunden för den fortsatta vården ska ändras och att detta beslut ska prövas i domstol, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
13. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att socialnämnden ska ha en plan för den fortsatta vården och tillkännager detta för regeringen.
14. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att möjligheten att begära hemtagningsutredningar ska regleras och begränsas och tillkännager detta för regeringen.
15. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att flyttningsförbudet tas bort i LVU och flyttas till socialtjänstlagen och tillkännager detta för regeringen.
16. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om tydliga mål och krav för tvångsvården i LVU och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

Det som hände Lilla hjärtat får inte hända igen. En skyddslös treåring offerades i praktiken för att biologiska föräldrars rätt i svensk lagstiftning sattes framför barnets bästa. Och det finns just nu tyvärr flera liknande fall i Sverige. Det är djupt oroande. Nu ska vi göra det regeringen inte klarar av: att stärka de familjehemsplacerade barnens rättigheter på riktigt.

Den förra borgerliga regeringen beslutade den 12 juli 2012 om direktiv för en översyn av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga. Den 31 augusti 2012 utsågs Håkan Ceder till särskild utredare. Syftet med utredningen var att stärka barnrättsperspektivet och rättssäkerheten för barn och unga som tvångsvårdas enligt LVU samt bidra till kvalitetsutveckling inom den sociala barn- och ungdomsvården, med särskilt fokus på tvångsvård.

Efter tragedin när Esmeralda, som Lilla hjärtat egentligen hette, hittades död hos sin biologiska mamma har politiken äntligen vaknat. Från höger till vänster är vi i dag överens om att mer måste göras, för att förhindra att något liknande sker igen. Vi ska dock komma ihåg att den socialdemokratiskt ledda regeringen redan år 2015 hade kunnat agera. Då lade Håkan Ceders utredning om tvångsvård för barn och unga fram konkreta förslag i sitt slutbetänkande som kunde ha gjort skillnad för Esmeralda och andra barn i liknande utsatta situationer.¹ Regeringen valde att lägga dessa konkreta färdigutredda förslag i byrålådan på Socialdepartementet.

Först nu, sju år efter tvångsutredningen, lägger regeringen fram fem förslag för att bättre skydda barn som befinner sig i samma situation som Lilla hjärtat gjorde. Vi välkomnade att regeringen till slut agerade i frågan. Det har dock tagit nästan tio år

¹ Barns och ungas rätt vid tvångsvård. Förslag till ny LVU. SOU 2015:71.

sedan den borgerliga regeringen tillsatte en utredning på området. Fram tills nu har väldigt lite hänt. Det är svårt att förstå varför.

Problemet är att det lagförslag som den nuvarande regeringen lagt på riksdagens bord är helt otillräckligt. Vad regeringen föreslår är följande:²

- Gällande vård som har beslutats med stöd av 2 § LVU får socialnämnden inte besluta att vården ska upphöra förrän de omständigheter som föranleder vården har förändrats på ett varaktigt och genomgripande sätt.
- När barnet har varit placerad i samma familjehem under två år ska socialnämnden särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdsnaden enligt 6 kap. 8 § föräldrabalken.
- När vården enligt LVU upphör ska socialnämnden följa upp situationen för den som är under 18 år i sex månader.
- När socialnämnden prövar om vård enligt LVU ska upphöra ska socialnämnden särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud. När ett barn är placerat i ett enskilt hem enligt socialtjänstlagen och vårdnadshavaren eller den unge, om han eller hon har fyllt 15 år, begär att vården ska upphöra, ska socialnämnden också särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud.
- Det ska införas en möjlighet för socialnämnden att besluta att en vårdnadshavare eller förälder till ett barn som vårdas enligt LVU ska uppmanas att lämna drogtest inför umgänge. Det föreslås också att det ska införas en möjlighet för socialnämnden att besluta att en vårdnadshavare ska uppmanas att lämna drogtest inför provningen av om vård enligt LVU ska upphöra.

De brister som finns i regeringens politik kring tvångsvård av utsatta barn har en majoritet i riksdagen återkommande kritiserat, och regeringen lika återkommande ignorerat. I maj 2021 tröttnade till slut riksdagens socialutskott på regeringens bristande engagemang och tillsatte på Moderaternas initiativ en egen utredning, ledd av presidenten för Hovrätten för Västra Sverige, Anders Hagsgård. Som tidigare utredare av barnkonventionen var Hagsgård synnerligen väl lämpad för att ta ställning till frågan om ytterligare skärpningar av lagen – något som våra partier länge har krävt – är möjliga.

Den 1 mars lade Hagsgård fram sin utredning: svaret var ja. Betänkandet ligger nu ute på remiss, och mycket tyder på att regeringen än en gång kommer tvingas medge att det som den nyss påstod var omöjligt, faktiskt är såväl möjligt som nödvändigt. Det behövs en genomarbetad och omfattande lex Lilla hjärtat på riktigt.

Det var första gången som riksdagen vidtog den här sortens åtgärd mot regeringen, vilket vittnar om allvaret i frågan. I grunden handlar den tydliga skiljelinjen mellan Socialdemokraternas och vårt synsätt och förslag om hur man ska döma av i den konflikt som ofta uppstår mellan utsatta barns rätt till en trygg uppväxt och biologiska föräldrars rätt till sina barn.

Båda perspektiven är naturligtvis viktiga, men vi vill skifta balanspunkten i lagstiftningen så att barnets bästa ska väga tyngst vid placering i familjehem och vid vårdnadsöverflyttning. Med den förändringen skulle ett barn inte kunna flyttas ifrån ett välfungerande familjehem där barnet är rotat, om barnets långsiktiga trygghet och stabilitet kan bli lidande.

² Regeringens proposition 2021/22:178 Barnets bästa när vård enligt LVU upphör – lex lilla hjärtat.

Vi står därför bakom Hagsgårds utredningsförslag om att införa en helt ny grund för fortsatt vård av ett barn som träffar de fall där det finns en risk för att ett barns hälsa eller utveckling skadas genom att vården upphör.³ I just denna helt avgörande del är regeringens förslag otillräckligt eftersom det endast bekräftar den domstolspraxis som redan gäller – och som också gällde när Lilla hjärtats biologiska föräldrar fick tillbaka vårdsnaden. I stället bör barnets bästa tydligt stärkas i förhållande till vad som gäller i dag – precis som Hagsgård föreslår.

Vi vill bl.a. se följande skärpningar och kompletteringar av den nya lagstiftningen:

- Regeringen hävdar att det som faktiskt hade kunnat rädda Lilla hjärtat – ett krav på drogtest före umgänge eller omprövning nu införs. Men det stämmer inte. Regeringens förslag ger socialnämnder en frivillig ”möjlighet” att kräva drogtest. Det ska vara obligatoriskt med drogtest vid LVU.
- Även förslaget att socialnämnden ska följa upp barnets situation i sex månader efter att det återkommit till sina biologiska föräldrar är otillräckligt. Med tanke på hur allvarliga missförhållandena måste vara för att tvångsvård ska sättas in, krävs övervakning i minst ett år efter flytt.
- Vårdnadsöverflyttning av placerade barn och unga tillhör de svåraste och mest ingripande åtgärder som samhället kan ta till. Därför krävs också särskild kompetens hos dem som ska fatta dessa beslut. Vi vill att ansvaret flyttas till särskilda domstolar, både för att garantera rättssäkerhet och för att se till att målet om barnets bästa verkligen uppfylls.

Kring dessa och andra skarpare tillägg till regeringens proposition borde det finnas goda förutsättningar för bred politisk enighet över partigränserna. Men det kräver prestigelöshet för de utsatta barnens bästa. Den prestigelösheten har emellertid inte regeringen visat hittills.

Vi är tacksamma för att så många partier i riksdagen lyssnade till vårt initiativ och flertalet barnrättsorganisationers vädjan, och var beredda att skyndsamt agera. Det tunna lagförslag som regeringen nu har lagt fram både kan och måste förbättras. Allra senast efter valet kan familjehemsplacerade barn få det skydd de förtjänar. Det vore inte en dag för tidigt.

Nedan redogör vi för dels de konkreta förslag som riksdagen redan fattat beslut om att regeringen ska genomföra, som regeringen struntar i att genomföra av okända skäl, dels de skarpa lagändringar vi vill att riksdagen ska fatta beslut om som skärper och förbättrar skyddet för de allra mest utsatta barnen. Därutöver redovisas också vad en ny regering skyndsamt borde fatta beslut om byggt på den utredning som socialutskottet beslutat om.

Bakgrund och socialutskottets arbete

Våra partier driver i riksdagen konkreta lagförslag, gemensamt med andra riksdagspartier, i syfte att skyndsamt kunna säkerställa att barn inte ska kunna flyttas från väl fungerande familjehem om det strider mot barnets bästa. Barnets bästa måste

³ Barnets bästa vid fortsatt vård enligt LVU, 2022. Promemorian är författad av Anders Hagsgård, presidenten för Hovrätten för Västra Sverige, samt tidigare utredare av barnkonventionen. Utredningen är genomförd på uppdrag av riksdagens socialutskott.

sättas främst vid beslut om fortsatt placering i familjehem och vårdnadsöverflyttning. Regeringen har passivt och ointresserat i sju år låtit konkreta lagförslag ligga kvar i byrålådan på Socialdepartementet som genomförda skulle stärka utsatta barns trygghet.

Barns hopp om framtiden – om sitt eget livs möjligheter – måste alltid hållas levande. Vi kan och ska som samhälle gemensamt ställa tydliga krav på vuxna människor i Sverige. Inte minst därför att vi ska kunna hjälpa dem som ännu inte har verktygen att ta vara på sitt eget liv.

Under riksmötet 2020/21 har ett stort antal tillkännagivanden inom området utsatta barn och tvångsvård gjorts i socialutskottet. Vi har varit mycket aktiva i att pressa regeringen framåt inom en rad frågor som rör barn.

Ett antal motioner om placerade barn och unga har behandlats i socialutskottet. Förutom det mycket omfattande betänkandet 2020/21:SoU24 Socialtjänst- och barnfrågor har utskottet behandlat betänkandet 2020/21:SoU5 Övervägande av vårdnadsöverflyttning, revidering av vårdplan för placerade barn och särskilda lämplighetskrav för offentliga biträden.

I det senare betänkande har fyra förändringar gjorts i lagtext varav två varit resultat av det utskottsinitiativ som lades fram i socialutskottet den 12 mars 2020. Den första förändringen innebar sammantaget ett tydliggörande av vad socialnämnden särskilt ska beakta, efter det att barnet eller den unge varit placerad i samma familjehem under tre år, och överväga om det finns skäl att ansöka om vårdnadsöverflyttning.

Den andra förändringen innebär en skyldighet att socialnämnden, efter det att nämnden övervägt ovan nämnda fråga, årligen överväger om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden.

Den tredje förändringen säger att en vårdplan som gäller ett barn ska revideras senast när barnet varit placerat i två år. Vårdplanen ska vid denna tidpunkt, om det inte möter särskilda hinder, särskilt avse barnets långsiktiga boende.

Den fjärde och sista förändringen avser särskilda lämplighetskrav som ska ställas på det offentliga biträdet för den unge i mål och ärende enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga. Dessa lagändringar trädde i kraft den 1 mars 2021.

Till detta betänkande tillkommer också tre tillkännagivanden som behandlar tidpunkten för övervägande av ansökan om vårdnadsöverflyttning, övervägande av vården och utvärdering av de särskilda lämplighetskraven för offentliga biträden.

I betänkande 2020/21:SoU19 Frågor om placerade barn och unga är nio tillkännagivanden behandlade i form av en ny LVU. Det handlar om stöd efter vårdnadsöverflyttning, riktlinjer för övervägande av adoption, omplacering av barn, drogtester, uppföljning och stöd efter en placering utanför hemmet, skriftliga uppföljningar, förlängd familjehemsplacering och nationellt register över familjehem.

I betänkandet 2020/21:SoU38 Frågor om tvångsvård ställer sig riksdagen bakom det som utskottet anför om att regeringen bör se över hela vårdkedjan i en bred översyn av tvångsvården.

Betänkande 2020/21:SoU24 innehåller tolv tillkännagivanden. Det handlar om samarbetsmodell vid våldshändelser, Islandsmodellen, kompetenskrav för socialtjänstens personal, handledarstöd och introduktionsutbildningar, översyn av anhörigstödet, sökbara orosanmälningar, studier i fråga om våld m.m., placerade barns skolgång och hälsa, samarbete mellan vården, elevhälsan och socialtjänsten, riktlinjer för myndigheters bemötande av våldsutsatta barn och unga, barnperspektivet på skyddade boenden och nationella adoptioner och vårdnadsöverflyttning.

I betänkandet om vård av unga vid Statens institutionsstyrelsens särskilda ungdomshem så föreslår utskottet att regeringen senast den 1 augusti 2021 ska återkomma till riksdagen med en skrivelse som innehåller en bedömning av de insatser som krävs för att vården inom Statens institutionsstyrelsens särskilda ungdomshem ska vara säker såväl för de placerade unga som för personalen och för att en placering ska ge den unge den vård och behandling som krävs.

I betänkande 2020/21:SoU26 Förebyggande av våld i nära relationer finns ett tillkännagivande som innebär att bestämmelsen om socialnämndens ansvar för insatser till våldsutövare ska förtydligas.

Sammanfattningsvis har socialutskottet och Sveriges riksdag förra året beslutat om 27 tillkännagivanden och två skarpa lagförändringar för att utsatta barn ska få en tryggare och bättre framtid. Det är beklagligt och förvånande att Socialdemokraterna och Miljöpartiet reserverat sig gällande huvuddelen av ovan redovisade tillkännagivanden. Och det är talande att regeringen inte hörsammat riksdagens beslut.

Det är regeringens bristande hantering och ovilja att ta den utsträckta handen som oppositionspartierna i riksdagen sträckt fram i syfte att samarbeta för att stärka barnens bästa i lagstiftningen som gör att det pågått parallella utredningar och lagstiftningsarbeten. Detta har medfört att det blivit mycket rörigare och stökigare än önskvärt. Nu måste regeringen genomföra dessa och andra förslag för att på riktigt genomföra en lex Lilla hjärtat för att barnets bästa ska väga allra tyngst i lagstiftning och regelverk.

Våra utgångspunkter

Vi anser att det finns ett stort behov av att kunna genomföra strukturerade, metodiska och långsiktiga socialpolitiska reformer i syfte att stärka de mest socialt utsatta barnens trygghet. Därtill behöver förutsättningar förbättras för socialtjänsten att kunna fullfölja sina grundläggande uppdrag, inte minst att arbeta förebyggande. Det är reformer som har det gemensamt att barnets bästa alltid ska väga tyngst.

Föräldrar ska ta ansvar för sina barn och deras uppfostran. Ingen statlig institution eller modell kan ersätta relationer mellan människor, och i synnerhet inte relationen mellan barn och förälder. Även om ingen förälder är i närheten av perfekt, så är det föräldrarna som i de allra flesta fall vet vad som är bäst för deras barn.

Vårt gemensamma samhälle kan emellertid inte blunda för att föräldrar i vissa fall inte vill eller klarar av att ta ansvar för sina barn. Ofta är anledningen missbruksproblem eller psykiska problem. Då måste samhällets skyddsnet vara starkt. Det är vi inte bara skyldiga barnen i moralisk mening utan det är vårt tydliga gemensamma ansvar som samhälle.

I Sverige ska inga barn utlämnas till en tillvaro av våld, isolering eller vanvård. Då måste barnets bästa gå före föräldrarnas rätt att vara just föräldrar. Lagstiftningen i Sverige måste därför delvis ändra perspektiv i syfte att barnets bästa ska väga allra tyngst och gå före biologiska föräldrars intressen och familjehems intressen ifall dessa inte lever upp till kraven på att kunna ge barnen en trygg och stabil uppväxt.

Den 12 juni 2014 beslutade den borgerliga regeringen om att det fanns starka skäl att komplettera utredningens uppdrag om tvångsvård för barn och unga med att göra en översyn av hur långsiktighet och stabilitet i större utsträckning kan säkerställas för barn och unga som är eller bedöms bli långvarigt placerade. Fortfarande är behoven av

lagstiftning med balanspunkten vägd åt barnets bästa i stället för de biologiska föräldrarnas intresse lika omfattande.

Nedan i motionen följer vår inriktning och beskrivning av prioriterade reformer och förslag för att åstadkomma verklig skillnad att stärka utsatta barns trygghet och säkerställa att lagstiftningen i första hand ska se till barnets bästa och därmed en lex Lilla hjärtat på riktigt.

En reformagenda för att barnets bästa ska väga tyngst – Lex Lilla hjärtat på riktigt

Föräldrar ska ta ansvar för sina barn och deras uppfostran. Ingen statlig institution eller modell kan ersätta relationer mellan människor, och i synnerhet inte relationen mellan barn och förälder. Vårt gemensamma samhälle kan emellertid inte blunda för att föräldrar i vissa fall inte vill eller klarar av att ta ansvar för sina barn. Då måste samhällets skyddsnät vara starkt. Det är vi inte bara skyldiga barnen i moralisk mening utan det är vårt tydliga gemensamma ansvar som samhälle.

Det finns ett stort behov av reformer där barnets bästa ska väga tyngst. Alla barn och unga har rätt att få känna trygghet. Den tryggheten växer sig stark av att det finns tillit till såväl den egna familjen som att samhället bidrar till att alla barn och unga ges rimliga trygga uppväxtvillkor. Det är vår riktning och strävan. Allt annat vore att ha för låga ambitioner. Inget barn ska lämnas i sticket.

Nedan följer våra reformförslag för att stärka utsatta barns trygghet och utveckla lagstiftning och regelverk för barnets bästa när vård enligt LVU upphör – skapa en lex Lilla hjärtat på riktigt. Vi börjar med att gå igenom regeringens fem förslag och föreslår förbättringar, tillägg och skärpningar av dessa. Därefter presenteras ytterligare nödvändiga reformförslag i syfte att skyndsamt få på plats en mer utvecklad reform.

Propositionens fem förslag – behöver förbättras, utvecklas och skärpas

Gällande förslaget att vård som har beslutats med stöd av 2 § LVU får socialnämnden inte besluta att vården ska upphöra förrän de omständigheter som föranleder vården har förändrats på ett varaktigt och genomgripande sätt. Detta förslag får kritik från ett antal remissinstanser. Rädda barnen anser inte att förslaget bidrar till att barnets bästa stärks. Sveriges Kommuner och Regioner anser att förslaget tvärtom riskerar att försvaga barnets ställning. Kammarrätten i Göteborg och Förvaltningsrätten i Linköping respektive i Luleå anser att förslaget redan i dag gäller som praxis.⁴

Regeringens förslag slår nämligen in öppna dörrar – eftersom det som regeringen nu föreslår redan gäller enligt etablerad domstolspraxis. Det gällde vid tidpunkten för den tragiska händelsen med Lilla hjärtat – när tvångsvården om henne upphörde och de biologiska föräldrarna fick tillbaka vårdsnaden – och det gäller fortfarande.

Regeringens egna utredare pekar själv på att förslaget om att vården ska ha ”förändrats på ett varaktigt och genomgripande sätt” inte är något nytt. ”Som redovisats

⁴ Regeringens proposition 2021/22:178 Barnets bästa när vård enligt LVU upphör – lex lilla hjärtat. Se s. 23–24.

ovan har tillämpningen av bestämmelsen i 21 § LVU om att socialnämnden ska besluta att vården ska upphöra när den inte längre behövs utvecklats i kammarrättspraxis genom åren. I praxis från kammarrätterna slås genomgående fast att de omständigheter som föranledde vården ska ha förändrats på ett varaktigt och genomgripande sätt för att vården ska få upphöra.”⁵

Vi föreslår att regeringen kompletterar detta förslag, när remissrundan är avslutad och sammanställd gällande Anders Hagsgårds utredning, med att förslaget att det behövs en ny grund för fortsatt vård enligt LVU innebärande att vårdens upphörande ska prövas i två steg genomförs skyndsamt.

Gällande regeringens förslag att när barnet har varit placerad i samma familjehem under två år ska socialnämnden särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 8 § föräldrabalken, så behöver detta förslag förbättras och kompletteras.

Vi föreslår att regeringen kompletterar detta förslag med förslaget i Anders Hagsgårds utredning om att socialnämnden ska ha en plan för den fortsatta vården. Det ska alltid finnas en långsiktig plan för barnets boende. Socialnämnden ska ha en skyldighet att om tvångsvården ska fortsätta revidera vårdplanen. Remissinstanser så som Rädda barnen och Vårdföretagarna lämnar förslag hur vårdnadsöverflyttningar ska kunna öka men påpekar samtidigt svårigheter och möjligheter att rekrytera familjehem.

Vi föreslår bl.a. för att möta de behov och brister som bl.a. Rädda barnen pekar på att det ska genomföras en licensiering av familjehem och jourhem i syfte att stärka kvalitet och trygghet. Därutöver föreslår vi att det ska ske en förbättrad utbildning och dokumentation av varje placering av barn och unga. Därtill att det säkerställs att familjehemsföräldrar inte ska säga nej till vårdnadsöverflyttning på grund av byråkrati och bristande stöd.

Regeringens förslag om att socialnämnden, efter att vården enligt LVU upphör, i sex månader ska följa upp situationen för den som är under 18 år är tyvärr otillräckligt. Detta påpekas också av remissinstanser såsom Barnombudsmannen, Stiftelsen Allmänna barnhuset, Kammarrätten i Göteborg, Maskrosbarn och Rädda barnen. De anser samtliga att en uppföljningstid på sex månader är alltför kort.⁶

Vi föreslår att socialtjänsten ska följa upp återplacerade barn under en längre tidsperiod som innebär skyldighet för socialnämnden att följa upp placerade barns situation efter det att en placering har upphört i ett familjehem och barnet återförts till förälder eller vårdnadshavare. Med längre period avses minst 12 månader. Detta i syfte att skydda barnet om nya uppgifter om allvarliga missförhållanden skulle framkomma.

Vidare föreslår regeringen att socialnämnden, när den prövar om vård enligt LVU ska upphöra, särskilt ska överväga om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud. När ett barn är placerad i ett enskilt hem enligt socialtjänstlagen och vårdnadshavaren eller den unge, om han eller hon har fyllt 15 år, begär att vården ska upphöra, ska socialnämnden också särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud. Detta förslag får kraftig kritik av flera remissinstanser. Barnrättsbyrån, Barnens rätt i samhället och Maskrosbarn avstyrker förslaget. I kort sammanfattning anser dessa organisationer inte att förslaget utgår från ett barnrättsperspektiv. De anser att det hade

⁵ Ds 2021:7 – se bl.a. s. 74.

⁶ Regeringens proposition 2021/22:178 Barnets bästa när vård enligt LVU upphör – lex lilla hjärtat. Se s. 53.

varit bättre om ett eget rekvisit om barnets bästa lagts fram och att flyttningsförbudet tagits bort.⁷

Vi föreslår att regeringen, när remissrundan är avslutad och sammanställd gällande Anders Hagsgårds utredning, ska lägga fram ett förslag om att flyttningsförbudet tas bort i LVU och i stället flyttas till socialtjänstlagen. Det innebär att det inte ska vara möjligt att besluta om flyttningsförbud när det fattats beslut om att vård enligt LVU ska upphöra. De situationer där flyttningsförbudet hade kunnat meddelas är i stället förslaget till ändring i 21 § LVU och att barnet i stället ska fortsätta att vårdas enligt LVU. Det kommer att kunna bidra till att öka barnets trygghet.⁸ Ett flyttningsförbud innebär att ett barns vårdnadshavare förbjuds att flytta barnet från t.ex. ett familjehem. Flyttningsförbud används sällan i praktiken och det kan ifrågasättas om det uppfyller lagstiftningens syfte och intentioner.

Regeringen föreslår vidare att det ska införas en möjlighet för socialnämnden att besluta att en vårdnadshavare eller förälder till ett barn som vårdas enligt LVU ska uppmanas att lämna drogtest inför umgänge och det föreslås också att det ska införas en möjlighet för socialnämnden att besluta att en vårdnadshavare ska uppmanas att lämna drogtest inför prövningen av om vård enligt LVU ska upphöra. Dessa förslag anser vi är otillräckliga. Drogtest i samband med att säkerställa barns bästa i dessa sammanhang ska vara obligatoriska. Flera remissinstanser såsom Sveriges Kommuner och Regioner anser att det tydligare ska framgå att ett uteblivet prov kan leda till att umgänge ställs in respektive Vårdföretagarna som anser att det bör övervägas om det bör införas krav på upprepade negativa drogtest under flera veckor för att säkerställa om narkotikaanvändning förekommit.

Vi föreslår att riksdagen tar fram lagstiftning som innebär ett lagstadgat krav på obligatoriska drogtest av förälder eller vårdnadshavare vid ansökan om umgänge eller omprövning av vård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), samt i samband med vårdens upphörande. Det ska genomföras lagstadgade obligatoriska drogtest i de fall där missbruk är eller har varit anledningen eller en av anledningarna till en placering av barn till ett familjehem. Av denna lagstiftning ska framgå dels att socialnämnden ska ha skyldighet att genomföra obligatoriska drogtest, dels att om berörda personer nekar att genomgå drogtest anses det vara likvärdigt med ett positivt testsvar.

Införandet av ett lagstadgat krav på obligatoriska drogtest skulle t.ex. kunna utformas i 3 kap. § 8 i socialtjänstlagen (2001:453) där det framgår att socialnämnden ska genomföra obligatoriska drogtest av förälder eller vårdnadshavare inför umgänge eller vid ansökan och omprövning av vården enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. Och att nekande att genomgå drogtest ska innebära att personen anses erhållit ett positivt testsvar.

⁷ Ibid., se s. 29–30.

⁸ Barnets bästa vid fortsatt vård enligt LVU, 2022. Promemorian är författad av Anders Hagsgård, presidenten för Hovrätten för Västra Sverige, samt tidigare utredare av barnkonventionen. Utredningen är genomförd på uppdrag av riksdagens socialutskott.

Domstol med särskild kompetens gällande barn ska besluta i ärenden om vårdnadsöverflyttning

Vi föreslår att mål om vårdnadsöverflyttning av placerade barn och unga ska prövas av domstolar med särskild kompetens gällande barn i stället för allmänna domstolar. Mål om vård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) och andra socialrättsliga mål prövas i förvaltningsdomstol. Mål om vårdnadsöverflyttning prövas däremot i allmän domstol, alltså i första hand i tingsrätt och hovrätt.

Det finns starka skäl för att mål om vårdnadsöverflyttning ska prövas av domstolar med erfarenhet av placerade barn och unga. Det allra viktigaste handlar om att barnets ställning och rätt behöver stärkas i domstolsprocessen. Den brist på specialkompetens som finns i allmänna domstolar rörande placerade barn påtalades redan i samband med införandet av lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård, samt lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård när övergång genomfördes från utskrivningsnämnderna till domstolar.⁹

Det är graverande uppgifter som en granskning visar att endast drygt hälften av de barn som var involverade i vårdnadstvister förra året blev lyssnade till, hörda och sedda. Det visar en genomgång av 144 vårdnadstvister från år 2019.¹⁰ Det visar de utredningar som socialtjänsten genomfört inför beslut och dom. Det vanligaste skälet till att barn inte blir hörda är att det anses vara för ungt. Barn som är fem eller sex år har inte blivit lyssnade till. Det är inte rimligt.

Genomför licensiering av familjehem och jourhem – stärkt kvalitet och trygghet

Merparten av alla placerade barn och ungdomar bor i familjehem eller jourhem. De familjer som engagerar sig i barns och ungdomars liv måste kunna förvänta sig tydliga hållbara regler. Regelverken som rör familjehem och jourhem bör därför genomgå en genomgripande översyn, där man ser över alltifrån certifiering, dokumentation, ersättningsmodeller och barns rätt till såväl utbildning som läkarvård. Till exempel är möjligheterna till psykiatrisk hjälp för jourhemsplacerade barn ibland begränsade.

Vi föreslår att det införs en licensiering av familjehem och jourhem. Denna licensiering skulle kunna knytas till krav på deltagande i fortbildning och kontinuerlig utvärdering för att kunna behålla sin certifiering. En licensiering kommer i praktiken fungera som en trygghet och säkerhet för värdfamiljen, utöver det allra viktigaste att stärka de socialt mest utsatta barnens trygghet.

Vi föreslår därutöver införande av ett nationellt register över familjehemmen. Ett sådant register skulle möjliggöra både uppföljning och rapportering om familjers lämplighet att vara familjehem. Det skulle dessutom bli lättare att följa detta över kommungränserna vid eventuella placeringar i andra kommuner. Dessa förslag om licensiering och ett nationellt register skulle sammantaget medföra en förbättrad kvalitet och rättssäkerhet avseende familjehem och jourhem.

⁹ Omhändertagen – samhällets ansvar för utsatta barn och unga, SOU 2000:77.

¹⁰ Sveriges Radio, Ekot, 2020-08-25.

Professionalisera familjehem och jourhem – förbättra utbildning och dokumentation av varje placering av barn och unga

Vi föreslår att familje- och jourhemmen professionaliseras genom att dokumentationen av varje placering förbättras. I dag får familje- och jourhemmen ett skriftligt uppdrag om att påbörja en placering, men en skriftlig uppföljning sker inte alltid. Att göra sådana uppföljningar obligatoriska – utan att de blir administrativt betungande – skulle tjäna flera goda syften. Först och främst skulle det placerade barnet få bättre möjligheter att förstå sin egen historia. När hon eller han vid 18 års ålder får möjlighet att begära ut handlingar om sina placeringar, bör det finnas mer information än om var och när placeringen skett. Mer strukturerad dokumentation underlättar uppföljningar som skapar bättre förutsättningar för familje- och jourhemmen att utveckla samarbetet med socialtjänsten. Dessa kan utgöra grund för att identifiera problem eller framgångsfaktorer på systemnivå. Familje- och jourhemmen måste få bättre möjligheter till vidareutbildning och handledning. Till exempel bör handledning vara möjligt även efter att en placering har avslutats.

Familjehemsföräldrar ska inte behöva säga nej till vårdnadsöverflyttning på grund av byråkrati och bristande stöd

Vi föreslår att det ska genomföras en bred översyn av regelverket avseende vårdnadsöverflyttning. När barnets bästa talar för en vårdnadsöverflyttning ska inte tveksamheter kring fortsatt råd och stöd utgöra hinder. En sådan bred översyn bör bl.a. beakta Tvångsvårdsutredningens överväganden om att ge socialnämnden nya möjligheter att utge stöd och bistånd efter en vårdnadsöverflyttning bl.a. för att ersätta kostnader för juridiska processer. Det ska också finnas ett tydligt uttalat ansvar för socialnämnden att systematiskt och regelbundet följa upp hur överflyttningen av vårdnaden fungerar för barnet i fråga, t.ex. vad gäller hälsa, skolresultat och fritidsaktiviteter.

Socialtjänstlagen (2001:453) anger i nuläget att kommuner visserligen får fortsätta betala skälig ersättning till familjehemsföräldrar även efter att de blivit vårdnadshavare. Vidare ska socialnämnden ge råd och stöd. Men erfarenheter har visat att detta stöd inte är tillräckligt starkt. Såväl Tvångsvårdsutredningen som Socialstyrelsen har påpekat att ett av de största hindren avseende vårdnadsöverflyttning är familjehemsföräldrarnas tveksamhet. Ofta beror denna tveksamhet på att barnet har särskilda behov eller att kontakten med barnets biologiska föräldrar är svår. Om familjehemsföräldrarna blir vårdnadshavare, får de inte samma garantier för att barnet även i framtiden får alla insatser som behövs. De blir dessutom parter i eventuella ärenden rörande föräldrarnas umgänge med barnet och underhållsskyldighet. Allt detta sammantaget ger vid handen att det krävs en bred översyn av regelverket avseende vårdnadsöverflyttning.

Fler nationella adoptioner – för barnets bästa och trygghet

Vi föreslår att det ska tas fram riktlinjer för i vilka situationer möjligheten till adoption bör uppmärksammas. Inför en regel om att adoption ska övervägas efter att ett barn varit placerad i ett och samma hem under en viss tid, på liknande sätt som vårdnadsöverflyttning. Vidare bör det övervägas om adoption ska kunna vara möjligt, i vissa undantagsfall, t.ex. vid allvarligt våld i hemmet, även utan föräldrarnas samtycke. En sådan ordning har t.ex. införts i Danmark.

I Sverige är nationella adoptioner ovanliga i jämförelse med både överflyttning av vårdnad och långa placeringar i familjehem, trots att det finns forskningsstöd för att adoption i många fall är gynnsammare för barnets fysiska, kognitiva, sociala, känslomässiga och beteendemässiga utveckling jämfört med långa placeringar i familjehem.

År 2014 var det 15 adoptioner av barn under 18 år i familjehem som genomfördes av familjehemsföräldrarna, år 2016 var det på motsvarande sätt 13 adoptioner som ägde rum och år 2018 skedde 19 adoptioner, enligt riksdagens utredningstjänst.¹¹ Detta går att jämföra med statistik gällande insatser och placeringar: år 2018 påbörjades 410 omedelbara omhändertaganden enligt LVU av barn i åldern 0–3 år till följd av brister i hemmet. Per den 1 november 2018 fick 1 137 barn i åldern 0–3 år vård utanför hemmet enligt socialtjänstlagen eller LVU; familjehem var den vanligaste placeringsformen.¹²

Barnombudsmannen påpekar brister

I Sverige saknar barn en instans dit man kan vända sig om man behöver ha stöd att driva sin talan för att hävda sina rättigheter eller få upprättelse. I barnkonventionen innebär det tredje tilläggsprotokollet till barnkonventionen en klagomekanism. Det är 46 länder, varav 26 i Europa, som har tillträtt detta tredje tilläggsprotokoll och våra grannländer Danmark och Finland hör till dessa länder.

I dag kan inte Barnombudsmannen ta emot och utreda enskilda klagomål från den grupp man representerar såsom andra ombudsmannafunktioner i Sverige kan. Det är den organisation som får anses ha absolut bäst förutsättningar för att utvecklas vidare mot en sådan viktig uppgift utifrån bland ursprungligt uppdrag och kompetens. Som Barnombudsmannen påpekar så betyder detta i praktiken att de ”barn som befinner sig i de mest utsatta situationerna är de som har sämst möjlighet till upprättelse”. Därutöver påpekar man att de möjligheter som i dag finns till upprättelse är på nationell nivå och att de flesta beslut som berör barn fattas på lokal och regional nivå.¹³

Genomför skyndsamt förslagen i Hagsgårds utredning Barnets bästa vid fortsatt vård enligt LVU

Nedan följer en sammanfattning av de viktigaste förslagen i den utredning som riksdagens socialutskott tillsatte den 6 maj 2021. Vi föreslår att regering och riksdag skyndsamt efter genomförd analys och sammanställd remissrunda och yttrande av Lagrådet genomför och fattar beslut om utredningens nedan redovisade förslag.¹⁴

Vårdens upphörande ska prövas i två steg

Utredningen har lämnat ett förslag som innebär att prövningen av om vården ska upphöra får ett tydligt tillvägagångssätt samt ett tydligare barnrättsperspektiv. Förslaget

¹¹ Riksdagens utredningstjänst.

¹² Socialstyrelsens register över insatser för barn och unga.

¹³ Barnombudsmannen påpekar i ”Dom tror att dom vet bättre - barnet som rättighetsbärare” (2020).

¹⁴ Barnets bästa vid fortsatt vård enligt LVU, 2022. Promemorian är författad av Anders Hagsgård, presidenten för Hovrätten för Västra Sverige, samt tidigare utredare av barnkonventionen. Utredningen är genomförd på uppdrag av riksdagens socialutskott och samtliga här redovisade förslag är hämtade i stort sett ordagrant ur utredningen.

innebär att vårdens upphörande ska prövas i två steg. Det första steget knyter an till frågan om förutsättningarna för vård enligt 2 eller 3 § LVU fortfarande är uppfyllda, medan det andra steget knyter an till frågan om det finns en risk för att ett barns hälsa eller utveckling allvarligt skadas genom att vården upphör. Vid den bedömningen ska vad som bedöms vara bäst för barnet vara avgörande.

Säkerställ en ny grund för fortsatt vård enligt LVU

Utredningens förslag om en prövning i två steg innebär att ett barn kan fortsätta att vårdas med stöd av LVU även om förutsättningar för vård enligt 2 eller 3 § LVU inte längre finns. Detta är en förhållandevis stor förändring av grundläggande betydelse som tydligt bör framgå av lagen. Utredningen föreslår därför att en ny grund för fortsatt vård enligt LVU ska införas.

Socialnämnden ska fatta ett beslut som ska prövas av domstol

Att tvångsvårda ett barn är en mycket ingripande åtgärd, och starka rättssäkerhetsgarantier är påkallade. En följd av detta är exempelvis att det är förvaltningsrätten som beslutar om att inleda vård enligt lagen, efter ansökan från socialnämnden. Utredningens förslag innebär att vården enligt LVU kan fortsätta på en annan grund än det underliggande beslutet om inledande av vård. I ett sådant fall har visserligen en domstol redan beslutat att ett barn ska vårdas med stöd av lagen, men utifrån andra omständigheter. Liknande rättssäkerhetsgarantier som vid inledande av vård är därför påkallade. Som en följd av detta lämnar utredningen ett förslag om att en socialnämnd ska fatta ett särskilt beslut om den finner att grunden för den fortsatta vården ska ändras. Beslutet ska därefter underställas förvaltningsrätten.

Socialnämnden ska ha en plan för den fortsatta vården

Att ett barn vårdas med stöd av LVU kan normalt inte ses som en långsiktig lösning för att säkra ett barns behov av stabilitet och trygghet. Grundtanken är att ett barn ska kunna återförenas med sina föräldrar eller, om det inte är möjligt, t.ex. att en vårdnadsöverflyttning ska ske. För att tydliggöra vad som på sikt är tanken att vården ska utmynna i föreslår utredningen att en socialnämnd – om vården ska fortsätta med stöd av den föreslagna nya grunden för fortsatt vård – ges en skyldighet att revidera vårdplanen.

Möjligheten att begära en hemtagningsutredning regleras och begränsas

Det saknas för närvarande helt begränsningar i en vårdnadshavares möjlighet att göra en hemtagningsbegäran. En vårdnadshavare kan alltså vid upprepade tillfällen begära att vården ska upphöra och på det sättet påkalla upprepade hemtagningsutredningar. Detta leder till att socialnämnden vid upprepade tillfällen kan behöva inleda en hemtagningsutredning. Upprepade hemtagningsutredningar riskerar att påverka ett barn negativt och hans eller hennes möjlighet att komma till ro och anpassa sig till sin miljö. Utredningen föreslår därför att det införs en begränsning av en vårdnadshavares möjlighet att begära att vård som har beslutats med stöd av 2 § LVU ska upphöra. En socialnämnd behöver

inte pröva en sådan begäran om frågan om vård har prövats av nämnden eller rätten de senaste sex månaderna. Förslaget bedöms öka tryggheten och stabiliteten hos placerade barn.

Flyttningsförbudet tas bort i LVU och flyttas till socialtjänstlagen

Ett flyttningsförbud innebär att ett barns vårdnadshavare förbjuds att flytta barnet från exempelvis ett familjehem. För att förvaltningsrätten ska få meddela ett sådant förbud krävs att det finns en påtaglig risk för att ett barns hälsa eller utveckling skadas om han eller hon skiljs från hemmet. Utredningen föreslår att flyttningsförbudet tas bort i LVU och i stället flyttas till socialtjänstlagen (2001:453), förkortad SoL. Detta innebär att det inte längre ska vara möjligt att besluta om flyttningsförbud när det beslutats att vård enligt LVU ska upphöra. De situationer där flyttningsförbud hade kunnat meddelas ryms av förslaget till ändring i 21 § LVU och barnet ska i stället fortsätta att vårdas enligt LVU. Förslaget bedöms öka tryggheten och stabiliteten för tvångsvårdade barn.

Av största vikt att arbetet aktivt fortsätter och vägs samman som en helhet

Vi delar i grunden experternas synpunkter som formulerats i ett särskilt yttrande som bifogats i Hagsgårds utredning. I korthet beskrivs i yttrandet att utredningens förslag utgör en del av en förändring av grundtanken i lagstiftningen om tvångsvård, nämligen att vården ska upphöra när de förhållanden som ursprungligen föranledde tvångsomhändertagandet inte längre föreligger. Förslaget hänger också tätt samman med frågan om vårdnadsöverflyttning till familjehem för barn som varit placerade under en längre tid. Sådan överflyttning är en mer ingripande åtgärd än beslut om fortsatt vård med stöd av LVU. Dessa två frågor bör ses i relation till varandra men utreds för närvarande separat i två olika utredningar, vilket är olyckligt.¹⁵

De senaste åren har vi sett ett lappande och lagande i barnavårdslagstiftningen, dels i form av utredningar som inte lett till lagstiftning eller bara smärre förändringar, dels i form av pågående utredningar som på olika sätt berör utsatta barns trygghet och välbefinnande. Både det faktum att vi tycks stå mitt i ett skifte inom den sociala barnavården och att andra förslag till ändringar i samma eller närliggande reglering är att vänta, gör att konsekvenserna av de förslag som läggs fram här är svåröverblickbara.¹⁶ Detta samtidigt som det hittills inte skett några lagstiftningsåtgärder för att komma till rätta med grundläggande frågor som exempelvis att införa tydliga mål och krav för tvångsvården i LVU samt omarbete lagen för ökad tydlighet och begriplighet. Det torde vara en grundläggande fråga om rättssäkerhet att såväl barnet som dess föräldrar kan utläsa av lagen vad man har rätt att kräva av vården och vad som ska känneteckna den. Tydliga mål för vården är rimligen också en förutsättning för en effektiv tillsyn och ett fungerande system för uppföljning och utvärdering.

Vi har länge drivit frågan om att det behövs tas fram en ny modern framtidsinriktad socialtjänstlag. Vi anser vidare att det krävs ett helhetsgrepp gällande frågor som rör

¹⁵ Särskilt yttrande Bilaga 2 i utredningen Barnets bästa vid fortsatt vård enligt LVU, 2022.

¹⁶ Ibid.

socialtjänstlagen och LVU samt det grundläggande perspektivet och synsättet om att säkerställa barnets bästa och att det synsättet ska väga allra tyngst i lagstiftningen gällande såväl den frivilliga vården enligt socialtjänstlagen som tvånget som ryms i LVU. Vi är helt övertygade om att detta kommer att kräva en övergripande utredning av den svenska sociala barnvården i syfte att bl.a. ytterligare stärka de familjehemsplacerade barnens rättigheter. Vi föreslår att regeringen tillsätter en sådan utredning. I annat fall lovar vi att göra det vid ett maktskifte i höst. Det behövs en bred lex Lilla hjärtat och det arbetet är bara påbörjat.

Camilla Waltersson Grönvall (M)

Juno Blom (L)

Linda Lindberg (SD)